

Резюме

Чыжов Д. А. Особенности обеспечения права на социальную защиту внутренне перемещенных лиц в Украине.

Определены международные и национальные нормативно-правовые акты по правовому обеспечению прав внутренне перемещенных лиц. Проанализированы проблемы обеспечения реализации и защиты права на социальную защиту внутренне перемещенных лиц в Украине.

Ключевые слова: права человека, внутренне перемещенные лица, право на социальную защиту.

Summary

Chizhov D. Features of providing the right to social protection of internally displaced persons in Ukraine.

International and national regulations on legal support for the rights of internally displaced persons are defined. The problems of ensuring the realization and protection of the right to social protection of internally displaced persons in Ukraine are analyzed.

Key words: human rights, internally displaced persons, right to social protection.

УДК 346.9

Т. М. ЧУБАР

Тетяна Миколаївна Чубар, здобувач Київського університету права НАН України, суддя Черкаського окружного адміністративного суду

ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ УМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАРАХУВАННЯ ЗУСТРІЧНИХ ОДНОРІДНИХ ВИМОГ

Зарахування зустрічних однорідних вимог (далі – зарахування) набуває популярності в умовах фінансової кризи. Більшість розрахунків за придбані товари (послуги) можуть бути «проведені» саме завдяки погашенню взаємної заборгованості, що є предметом взаємних зобов'язань. При цьому даний вид припинення зобов'язань дає змогу також зменшити фінансове навантаження взаємно зобов'язаних сторін за рахунок економії як витрат на здійснення розрахунків, так і витрат, пов'язаних з виконанням зобов'язань.

З огляду на зазначене **метою** даної статті є розкриття сутності зарахування зустрічних однорідних вимог з метою уточнення його визначення та систематизації загальнотеоретичних умов застосування.

До відносин щодо припинення господарських зобов'язань, в тому числі шляхом зарахування, застосовуються статті ЦК України з урахуванням особливостей, передбачених ГК України (ст. 202 ГК України¹).

Так, відповідно до ст. 203 ГК України господарське зобов'язання припиняється зарахуванням зустрічної однорідної вимоги, строк якої настав або строк якої не зазначений чи визначений моментом витребування.

Стаття 601 ЦК України², в свою чергу, встановлює, що зобов'язання припиняється зарахуванням зустрічних однорідних вимог, строк виконання яких настав, а також вимог, строк виконання яких не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги. Тож вона передбачає загальне правило, яке при неплатоспроможності боржника застосовується з урахуванням законодавства про банкрутство.

Отже, задля застосування зарахування мають бути наявні три умови:

– по-перше, вимоги сторін мають бути зустрічні. Зустрічні – це такі вимоги, що впливають з двох різних зобов'язань між двома особами, де кредитор одного зобов'язання є боржником іншого. Те саме повинно бути і з боржником;

– по-друге, вимоги мають бути однорідні (гроші, однорідні речі). Однорідні – це такі вимоги, предметом яких є майно, визначене родовими ознаками. Можна зарахувати грошовий борг проти грошового, але не можна, наприклад, утримувати чужу річ за грошовий борг власника цієї речі. Частіше зарахуванням погашаються зустрічні грошові вимоги³.

Воно неможливе, якщо предметом зустрічних вимог є індивідуально визначені речі. При цьому слід мати на увазі таке: якщо сторони з метою проведення зарахування своєю домовленістю змінять предмет вимог (наприклад, оцінять речі, послуги тощо в грошах), то така «однорідність» не відповідає вимогам ЦК і зарахування буде неможливим⁴;

– по-третє, необхідно, щоб за обома вимогами уже настав строк виконання зобов'язання. Не можна зобов'язання, виконання якого прострочено, протиставити зобов'язання, якому строк ще не настав, а, може, й ніколи не настане. З цієї ж підстави кредитор за безумовним зобов'язанням не зобов'язаний приймати до зарахування умовне зобов'язання⁵.

До зарахування може бути пред'явлена й вимога, строк якої не встановлено або яка підлягає виконанню за першою вимогою кредитора⁶. В даному випадку має місце фікція: особа, заявляючи свою вимогу про виконання, одразу ж припиняє її заявою про зарахування.

Водночас окремі правознавці вважають, що настання строку виконання припускається лише щодо зустрічного зобов'язання, пояснюючи це тим, що оскільки зобов'язання може бути, за загальним правилом, виконане достроково, не потрібно вимагати від сторони, яка заявила про зарахування, щоб вона чекала настання строку виконання за зобов'язанням, в якому сама виступає боржником. Для грошових зобов'язань можливість дострокового погашення витікає з їх сутності та правил виконання таких зобов'язань (ст. 531 ЦК України). В інших випадках допустимість дострокового виконання залежить від конкретних обставин справи⁷.

Деякі правники виділяють також і четверту умову, наявність якої також необхідна для проведення зарахування:

– вимоги мають бути «ясними» (безспірними). Хоча в цивільному законодавстві й говориться про те, що для зарахування досить заяви однієї сторони, але інша сторона зобов'язання може протиставити цій вимозі заперечення щодо характеру, строку, розміру виконання тощо. У такому випадку суперечка підлягає судовому розгляду, і зарахування можливе за рішенням суду (господарського суду) з дотриманням вимог цивільного/господарського процесуального законодавства⁸.

З цього приводу Вищий господарський суд України зазначив, що умовою, за наявності якої можливе припинення зобов'язання зарахуванням, є прозорість вимог, коли між сторонами немає спору стосовно характеру зобов'язання, його змісту, умов виконання. Якщо ж одна зі сторін звернулася із заявою про зарахування, а інша сторона зобов'язання звернулася до суду з позовом про стягнення тієї суми, на яку проводиться зарахування зустрічної вимоги, тобто фактично наявним є протиставлення цій вимозі заперечення відносно характеру, терміну, розміру виконання тощо, то в такому випадку спір підлягає судовому розгляду (постанова Вищого господарського суду України від 14 березня 2006 р. у справі № 8/600)⁹.

Вважаємо, що у випадку заявлення відповідачем про зарахування в судовому процесі та підтвердження правомірності останнього відповідними доказами суд має припинити провадження у справі в сумі вимог, що збігаються, оскільки відсутній предмет спору.

На практиці виникає запитання: чи є правомірним зарахування вимог, за якими видано виконавчі документи? Деякі юристи вважають, що після вступу рішення в законну силу та видачі згідно з останнім виконавчим документом вимога не може бути припинена зарахуванням. Разом із тим рішення лише підтверджує наявність права та правомірність вимоги, тому видача виконавчого документа не перешкоджає припиненню вимоги як примусовим виконанням, так і іншими способами, передбаченими цивільним законодавством.

Характеризуючи умови проведення зарахування, виникає запитання стосовно можливості проведення останнього, якщо є декілька вимог і в заяві про зарахування не вказано, яка з них підлягає погашенню. Вважається, що погашенню насамперед підлягає та вимога, строк виконання якої настав раніше. За умови ж, якщо боржник не зазначив, яку вимогу він припиняє зарахуванням, то цим правом може скористатись кредитор, і лише за відсутності його рішення діють диспозитивні правила закону¹⁰.

Не уточнюється у статтях (ЦК та ГК України (примітка наша. – Т.Ч.) про зарахування і правову підставу зобов'язань, запропонованих до зарахування. Видається, не потрібно, щоб запропонована до зарахування вимога виникла з тієї самої чи хоча б однорідної правової підстави. Іншими словами, запропоновані до зарахування вимоги можуть мати різні правові підстави, що на практиці здебільшого означає різні договори¹¹.

Отже, характер зобов'язань, їх мета, зміст та види при зарахуванні не мають значення¹². Головне, щоб предмет зустрічних зобов'язань був один і той же¹³. Як наслідок, під однорідністю слід розуміти однорідність предмета пред'явлених до зарахування вимог, а не підстав їх виникнення¹⁴.

Необхідність умови однорідності вимог за їх предметом пояснюється намаганням забезпечити рівність сторін, оскільки лише при однорідності вимог кожна зі сторін, зберігаючи те, що вона винна іншій, потрапляє в той стан, в якому вона перебувала б у випадку реального виконання зобов'язання¹⁵.

Серед неоднорідних вимог, що не дозволяють провести зарахування, деякі автори виокремили ситуацію, коли до зарахування пред'являються два зустрічних зобов'язання, за одним із яких боржник має сплатити певну суму згідно з договором, а за іншим борг випливає з не договірних зобов'язань, наприклад, відшкодування збитків. Це пояснюється насамперед відносною вартісною невизначеністю не договірних зобов'язань, адже остання знаходить свій вираз, як правило, або в констатації сторонами (за умови відсутності спору) грошового еквіваленту не договірних зобов'язань, або при винесенні рішення суду за деліктною вимогою. Як наслідок, зарахування договірної вимоги проти вимоги не договірної бути не може не тому, що ці вимоги неоднорідні, а тому, що перші носять безспірний характер, другі ж, навпаки, такого характеру не мають¹⁶.

Складним видається й випадок юридичної неоднорідності вимог, кожна з яких при зіткненні характеризується такою неоднорідністю. Наприклад, коли до зарахування пред'являються дві зустрічні вимоги, засновані на кредитному договорі. При цьому з кожної сторони є вимоги як про повернення суми кредиту, так і про повернення суми відсотків за користування ним. У даній ситуації вважається за необхідне зараховувати такі вимоги з урахуванням їх юридичної неоднорідності: основний борг проти основного боргу; відсотки – проти відсотків¹⁷.

Потребує з'ясування також питання можливості проведення зарахування щодо двох зустрічних вимог, номінованих в різних валютах. Чи йдеться в даному випадку про однорідність вимог? Якщо згідно з одним із договорів зобов'язання має бути виконано лише в іноземній валюті, остання виконує функцію товару, а не грошей. У зв'язку з чим зарахування не є можливим. За умови наявності застереження в договорі про можливість виконання зобов'язання в національній валюті жодних перешкод для зарахування не вбачається.

Єдиною умовою для його проведення є те, що вимога, виражена в іноземній валюті, має бути вирахована в гривні по курсу на день, коли настали всі умови для зарахування.

Отже, у разі проведення зарахування потрібно, щоб вимоги були не лише однорідними, а й одного виду¹⁸. Тобто, однорідні гроші, але гривня проти гривні, а не гривня проти валюти. Так само як яблуко проти яблука, але обов'язково одного сорту.

Відмінністю зарахування є також те, що останній дозволяє припинити одразу ж два зустрічних зобов'язання за умови рівності розміру вимог.

Виокремлення умов проведення зарахування надає змогу більш змістовно охарактеризувати його поняття. Так, *зарахування зустрічних однорідних вимог* – це такий спосіб припинення господарського зобов'язання, відповідно до якого припиненню підлягають дві або більше зустрічні однорідні вимоги, строк виконання яких настав чи строк виконання яких не встановлено або визначено моментом заявлення вимоги, та безспірність яких є безсумнівною.

Згідно з ч. 2 ст. 601 ЦК України для проведення зарахування достатньо заяви (волевиявлення) однієї сторони, що характеризує його як односторонній правочин. Це створює обов'язки не лише для сторони, що робить заяву про зарахування, але й для сторони, проти вимоги якої воно спрямоване. Отже, за наявності всіх перелічених вище умов для його проведення згоди іншої сторони не потрібно. Як підкреслював Г. С. Васильєв, фікція згоди контрагента на безумовну сплату отриманих коштів назад незаперечна. Очевидно, законодавець повинен мати безперечні підстави для того, щоб вводити таку примусову добросовісність, обмежуючи при цьому приватні права, в тому числі й на свободу розпорядження власним майном¹⁹.

Як зазначали Р. С. Бевзенко та Т. Р. Фахретдінов, для зарахування достатньо заяви однієї сторони, і це право є диспозитивним. Тобто, припинити зустрічні вимоги зарахуванням сторони зобов'язань, з яких ці вимоги виникли, можуть або шляхом заяви про зарахування однієї сторони, заявленої іншій стороні, або згодою сторін про зарахування. Судова ж практика надає можливість оформлення зарахування і актом звірки взаємних розрахунків²⁰.

Дійсно, стверджувати про автоматичність зарахування не можна, адже сторона, що має намір його здійснити, повинна або надіслати заяву своєму контрагентові, або звернутися з зустрічним позовом до суду. При цьому заява про зарахування має містити волевиявлення сторони на припинення зустрічного зобов'язання зарахуванням та визначення конкретної суми, що підлягає зарахуванню. Автоматичне зарахування без повідомлення про останнє іншої сторони створило б невизначеність у відносинах сторін²¹. Більше того, одностороннє волевиявлення потребує також сприйняття адресатом. Отже, збіг усіх умов – лише передумова для проведення зарахування.

Якщо йдеться про договірне зарахування (за згодою обох сторін), деякі автори надають можливість його проведення навіть за умови недотримання встановлених цивільним законодавством підстав для його здійснення. Так, ще Д. І. Мейер зазначав, що коли зарахування проводиться незалежно від суду, коли боржник сам переконує вірителя прийняти в розрахунок претензію, за якою віритель є боржником, тоді – які б не були умови за окремими зобов'язаннями, що підлягають до зарахування, – він може здійснитись²². М. І. Брагінський вважав, що визначені цивільним законодавством обмеження є такими, що відносяться лише до зарахування, яке настає в результаті односторонньої дії. Якщо ж зарахування є договірним, дані обмеження не мають сили.

Разом із тим проведення договірного зарахування за умови недотримання встановлених ЦК України підстав для його здійснення не означає, що в даному випадку має місце відмінний від зарахування договір. Оскільки суть зарахування полягає в припиненні однієї зустрічної вимоги з одночасним припиненням іншої, необхідність зокрема зустрічного волевиявлення є недостатнім для виділення нового способу припинення зобов'язань, але цілком достатнім для висновку про наявність двох різновидів зарахування – одностороннього і договірного²³.

Оскільки проведення зарахування допускається навіть за умови різних за розміром вимог, в разі, якщо зустрічні вимоги рівні, то зобов'язання припиняється (повне зарахування), якщо ж вимоги нерівні, то одне із зобов'язань припиняється повністю, а в іншому зменшується обсяг вимог, але зобов'язання продовжує існувати (часткове зарахування).

Отже, при повному зарахуванні анулюються всі суб'єктивні права та юридичні обов'язки сторін. При частковому ж зарахуванні правовий зв'язок не переривається, але змінюється його зміст внаслідок зменшення обсягу суб'єктивних прав та юридичних обов'язків сторін, що виключає виникнення інших правових наслідків, як-то відповідальність боржника за невиконання зобов'язання, що відпало²⁴.

Зустрічні однорідні вимоги вважаються погашеними не з моменту проведення зарахування, а з моменту настання строку їх виконання²⁵, тобто, коли наявні всі умови для зарахування. При цьому зобов'язання є припиненими з моменту настання строку виконання того зобов'язання, строк виконання якого настав пізніше. Заява про зарахування є формальною підставою привести зарахування у дію, але вона не є способом визначення того моменту, з якого починається дія зарахування. Як наслідок, заява про зарахування спричиняє зворотну дію²⁶.

В основу цього покладено доцільність та справедливність. Нечесно, якщо одна зі сторін буде вигравати на відсотковій ставці, вимовленій нею на свою користь в більшому розмірі, ніж за зустрічною вимогою.

Таким чином, той, хто знає, що має право на зарахування, більше не зобов'язаний проводити виконання за своїм боргом, навіть якщо він одразу ж не заявить про нього. З цього моменту не нараховуються відсотки

(за умови, що про зарахування було заявлено). Сплачені в цьому проміжку часу відсотки можуть бути повернуті за правилами про необґрунтоване збагачення. Так само, після заяви про зарахування прострочення боржника вважається таким, що не настало²⁷.

Виникає питання щодо можливості проведення зарахування на стадії виконавчого провадження. Відповідно до ст. 39 Закону України «Про виконавче провадження» № 1404-VIII від 2 червня 2016 р.²⁸ виконавче провадження підлягає закінченню у разі, зокрема, фактичного виконання в повному обсязі рішення згідно з виконавчим документом. Зарахування як і належне виконання є підставою для припинення зобов'язання. Тобто, в цій частині тягне такі ж наслідки, як і виконання. Рішення ж суду з подальшою видачею виконавчого документа лише підтверджує наявність права та правомірність вимоги.

Слід зазначити також, що не є зарахуванням зустрічних однорідних вимог так звані «взаємозарахування», які здійснюються за розпорядженням уряду та не мають нічого спільного з цивільно-правовим інститутом зарахування зустрічних однорідних вимог як підставою припинення зобов'язання. Цивільне законодавство не застосовується до майнових відносин, що побудовані на адміністративному чи іншому владному підпорядкуванні однієї сторони іншій, зокрема, до податкових та бюджетних відносин, якщо інше не передбачене законодавством.

Чинним законодавством встановлено також і вичерпний перелік підстав, за яких зарахування зустрічних однорідних вимог не допускається (ст. 602 ЦК України): про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю; про стягнення аліментів; щодо довічного утримання (догляду); у разі спливу позовної давності; в інших випадках, встановлених договором, або законом.

Характеризуючи зазначені вище випадки недопустимості зарахування, слід підкреслити, що останні пов'язані насамперед зі значущістю відповідних правовідносин та засадою справедливості (п. 6 ст. 3 ЦК України).

Так, вимоги щодо відшкодування шкоди, завданої каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я або смертю, про стягнення аліментів та щодо довічного утримання пов'язані безпосередньо з особистістю боржника та можуть бути єдиним джерелом існування пов'язаних зі стороною зобов'язання осіб, що взагалі виключає можливість застосування зарахування. Зазначені вимоги тривалі за часом, що з урахуванням такої обов'язкової вимоги проведення зарахування, як настання строку виконання, зі свого боку, також виключає можливість застосування зарахування.

Заборона на застосування зарахування щодо вимог про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я або смертю, пояснюється також тим, що особа, яка завдала шкоди, не повинна мати можливості уникнути відповідальності, застосувавши зарахування власною вимогою до потерпілого, яку, можливо, і не можна було виконати іншим чином (з огляду на неплатоспроможність останнього тощо).

Що стосується спливу строку позовної давності, слід зазначити, що оскільки позовна давність згідно зі ст. 267 ЦК України застосовується судом за заявою сторони у спорі, поданою до винесення ним рішення, лише в судовому процесі про сплив останньої і можна заявити. Це пояснюється також відсутністю в законі обов'язку тієї сторони, до якої звернено заяву про зарахування, повідомляти заявника про задоволеність вимоги²⁹. Як наслідок, застосовувати положення ст. 267 ЦК України можна лише тоді, коли пред'явлено зустрічний позов, спрямований до зарахування. При цьому сплив позовної давності є підставою для відмови у позові, що, в свою чергу, виключає можливість проведення зарахування.

При тому давно визнано, що сплив позовної давності не погашає матеріальне право вимоги, а позбавляє особу можливості реалізувати його шляхом державного примусу³⁰. Оскільки закон не передбачає обов'язку особи звертатись до суду за захистом своїх прав, а лише надає їй відповідне право, відсутність факту звернення не виключає можливості припинення зобов'язань, в тому числі шляхом зарахування. Зокрема, вважається цілком правомірним зарахування за заявою суб'єкта незалежно від спливу строку позовної давності за вимогою щодо цього суб'єкта.

Положення про недопустимість зарахування у випадках, передбачених законом, потрібно тлумачити ширше, маючи на увазі, що недопустимість зарахування може також виходити з норм підзаконних актів, адміністративних актів тощо³¹. Новелою в сучасному цивільному законодавстві є те, що останнє надає сторонам зобов'язання право самостійно встановлювати в договорі випадки, за яких зарахування не допускається.

Вищевикладене надає змогу уточнити позитивне визначення «зарахування зустрічних однорідних вимог» як способу припинення господарського зобов'язання, відповідно до якого припиненню підлягають дві або більше зустрічні однорідні вимоги, строк виконання яких настав чи строк виконання яких не встановлено або визначено моментом заявлення вимоги, та безспірність яких є безсумнівною. При цьому зарахування характеризується як односторонній правочин, для якого достатньо заяви однієї сторони, зустрічні ж однорідні вимоги вважаються погашеними з моменту настання строку їх виконання.

¹ Господарський кодекс України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

² Цивільний кодекс України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

³ Цивільне право України : підруч. : у 2-х кн. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 707. – 720 с.

⁴ Цивільний кодекс України (науково-практичний коментар) / під заг. ред. Є. О. Харитонова. – Х.: ООО «Одіссей», 2000. – С. 312. – 800 с.

- ⁵ Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.) / Г. Ф. Шершеневич ; вступит. статья: Е. А. Суханов. – М.: Фирма «СПАРК», 1995. – С. 302. – 477 с.
- ⁶ Цивільне право України : підруч. : у 2-х кн. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 707. – 720 с.
- ⁷ Васильев Г. С. Некоторые вопросы применения зачета взаимных требований / Труды по гражданскому праву: К 75-летию Ю. К. Толстого / Г. С. Васильев ; под ред. А. А. Иванова. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. – С. 200–217.
- ⁸ Цивільний кодекс України (наук.-практ. коментар) / під заг. ред. Є. О. Харитоновна. – Х.: ООО «Одіссей», 2000. – С. 314. – 800 с.
- ⁹ Постанова Вищого господарського суду України від 14.03.2006 р. у справі № 8/600 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ligazakon.ua>
- ¹⁰ Васильев Г. С. Вказана праця.
- ¹¹ Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар: у 2 ч. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. – К.: Вид. дім «Ін Юре», 2004. – Ч. 2. – С. 71. – 896 с.
- ¹² Цивільне право України : підруч. : у 2-х кн. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 707. – 720 с.
- ¹³ Исаев И. Зачет в судебной практике / И. Исаев // Право и экономика. – 2004. – № 9. – С. 83–86.
- ¹⁴ Булгаков И. Об однородности требований, предъявляемых к зачету / И. Булгаков : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gram.ru/index.php>
- ¹⁵ Исаев И. А. О сущности и формах зачета / И. А. Исаев : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.lawmix.ru/comm/1795>
- ¹⁶ Бевзенко Р. С. Зачет в гражданском праве / Р. С. Бевзенко, Т. Р. Фахретдинов : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.civillex.net/book/bevzenko_zachet.pdf
- ¹⁷ Сарбаш С. Прекращение обязательств зачетом в арбитражной практике / С. Сарбаш // Хозяйство и право. – 2001. – № 10. – С. 80–91.
- ¹⁸ Общие положения обязательственного права / отв. ред. В. А. Рясенцев. – М.: Всесоюзный юридический заочный институт, 1980. – С. 69. – 75 с.
- ¹⁹ Васильев Г. С. Вказана праця.
- ²⁰ Бевзенко Р. С. Вказана праця.
- ²¹ Гавзе Ф. И. Обязательственное право (общие положения) / Ф. И. Гавзе. – Минск : Изд-во БГУ им. В. И. Ленина, 1986. – С. 117. – 128 с.
- ²² Мейер Д. И. Русское гражданское право / Д. И. Мейер. – М., 2000. – С. 710. – 781 с.
- ²³ Телюкина М. В. Прекращение гражданско-правовых обязательств путем зачета требований / М. В. Телюкина // Право и экономика. – 2000. – № 3. – С. 19–24.
- ²⁴ Гражданское право : учеб. для вузов / под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. Т. И. Илларионовой, канд. юрид. наук, доц. Б. М. Гонгало и канд. юрид. наук, доц. В. А. Плетнева. – М.: НОРМА-ИНФРА*М, 1998. – С. 447. – 464 с.
- ²⁵ Гражданское право : учеб. / под ред. Е. А. Суханова. – М.: Изд-во БЕК, 1994. – С. 38. – 384 с.
- ²⁶ Гражданское право / под ред. проф. М. М. Агаркова и проф. Д. М. Генкина. – М.: Юридическое издательство НКЮ СССР, 1944. – С. 389–390. – 420 с.
- ²⁷ Егоров А. В. Германская модель зачета в приложении к российским реалиям: теория и практика / А. В. Егоров : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://xn--7sbaj7auwnffhk.xn-p1ai/article/4428>
- ²⁸ Про виконавче провадження : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>
- ²⁹ Митина И. С. Зачет как способ прекращения гражданско-правовых обязательств / И. С. Митина : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.juryev.ru/publikacii/grazhdanskoe-pravo>
- ³⁰ Васильев Г. С. Вказана праця.
- ³¹ Цивільний кодекс України (наук.-практ. коментар) / під заг. ред. Є. О. Харитоновна. – Х.: ООО «Одіссей», 2000. – С. 314. – 800 с.

Резюме

Чубар Т. М. Поняття та загальнотеоретичні умови застосування зарахування зустрічних однорідних вимог.

У статті досліджується сутність зарахування зустрічних однорідних вимог. Проводиться аналіз умов його застосування, як-то: зустрічність, однорідність, настання строку виконання зобов'язання та безспірність вимог. Стверджується, що для зарахування достатньо заяви однієї сторони. Акцентується увага на тому, що зустрічні однорідні вимоги вважаються погашеними з моменту настання строку їх виконання.

Ключові слова: зарахування зустрічних однорідних вимог, зустрічність, однорідність, строк виконання зобов'язань, безспірність, позовна давність.

Резюме

Чубарь Т. Н. Понятие и общетеоретические условия применения зачета встречных однородных требований.

В статье исследуется сущность зачета встречных однородных требований. Проводится анализ условий его применения, таких как: встречность, однородность, наступление срока исполнения обязательства и бесспорность требований. Утверждается, что для зачета достаточно заявления одной стороны. Акцентируется внимание на том, что встречные однородные требования считаются погашенными с момента наступления срока их исполнения.

Ключевые слова: зачет встречных однородных требований, встречность, однородность, срок исполнения обязательств, бесспорность, исковая давность.

Summary

Chubar T. The concept and general theoretical conditions for the application of offset against homogeneous requirements.

In the article the essence of offset of counter homogeneous requirements is investigated. The analysis of the conditions of its application, such as: controversy, uniformity, maturity and indisputability of claims. It is asserted that for the set-off it is enough for the statement of one side. Attention is focused on the fact that counter homogeneous claims are considered to be extinguished from the moment of the onset of their execution.

Key words: counterclaim of homogeneous claims, controversy, uniformity, maturity of obligations, indisputability, limitation period.

УДК 347.122

Б. С. ЩЕРБИНА

Богдан Сергійович Щербина, аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

АБСОЛЮТНІ ЦИВІЛЬНІ ПРАВА В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Абсолютний характер багатьох цивільних прав відображає їх значимість у системі цивільного права. Багато цивільно-правових інститутів містять норми щодо змісту та здійснення саме абсолютних прав. Зокрема, йдеться про особисті немайнові права, право власності, право інтелектуальної власності, а це три Книги Цивільного кодексу України. Окрім того, відшкодування майнової та моральної шкоди нерідко пов'язане саме з захистом абсолютних цивільних прав.

Актуальність наукового дослідження зумовлена тим, що на теоретичному рівні недостатньо уваги приділяється аналізу абсолютних цивільних прав як окремої групи прав, не аналізуються їх ознаки, правова природа тощо. Визначення загальних теоретичних положень про абсолютні права в цивільному праві є важливою основою їх подальшого здійснення та захисту. Окрім того, велика кількість законодавчих норм покликана врегулювати відносини, предметом яких є абсолютні цивільні права. Проте ці норми також не позбавлені недоліків. Судова практика не завжди уніфіковано вирішує спори захисту окремих абсолютних цивільних прав, має місце неоднакове застосування відповідних правових норм.

Упродовж останніх років багато наукових досліджень були присвячені характеристиці окремих абсолютних цивільних прав (йдеться про різні аспекти здійснення та захисту особистих немайнових прав фізичних осіб, речових прав, прав інтелектуальної власності). У цих наукових публікаціях розкриваються вузькі особливості, притаманні окремим правовим інститутам, які наведено вище. Водночас досі немає жодної комплексної наукової праці про абсолютні цивільні права загалом, порядок їх здійснення, захисту тощо.

Метою статті є здійснення характеристики абсолютних цивільних прав у системі цивільного права України, вивчення їх правової природи та визначення ознак.

Абсолютні цивільні права посідають вагоме місце в системі цивільного права України. Предметом цивільного права, як вказано у ст. 1 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), є особисті немайнові та майнові відносини. Об'єктом цих відносин є права (відповідно особисті немайнові та майнові). Абсолютні цивільні права є різновидом обох цих видів цивільних прав. У теорії цивільного права при характеристиці окремих цивільних прав згадують про їх абсолютний або відносний характер. Зокрема, йдеться про більшість особистих немайнових прав, про речові права, про виключні права інтелектуальної власності тощо, які наділені абсолютним характером.

У структурі ЦК України розділи (книги) про абсолютні цивільні права містяться одразу після загальних положень. Зокрема, це Книга 2 «Особисті немайнові права фізичної особи», Книга 3 «Право власності та інші речові права», Книга 4 «Право інтелектуальної власності». Більшість вказаних цивільних прав, про які йдеться в цих книгах ЦК України, є абсолютними. Така послідовність викладу правових інститутів в ЦК України є не випадковою. Як слушно зазначає О. В. Кохановська, важливе значення має соціальна значущість певної групи прав, зокрема, особисті немайнові права, яким притаманний абсолютний характер, є більш значимими для особи, порівняно з правами, які існують у матеріальній сфері¹. Саме тому особисті немайнові права передують речовим правам, правам інтелектуальної власності, зобов'язальним та спадковим правам.

Зазвичай у науковій літературі, надаючи характеристику цивільним правовідносинам, здійснюють їх класифікацію, і за критерієм визначеності суб'єктів правовідносини поділяються на абсолютні та відносні. Будь-які правовідносини мають обов'язкові елементи: суб'єкти, об'єкт і зміст. Абсолютні права є об'єктом абсолютних цивільних правовідносин. Водночас суб'єктами цих правовідносин є з однієї сторони власник відповідного абсолютного права, наприклад, власник майна, а з іншої – будь-яка особа, визначити яку наперед неможливо. Тобто, в абсолютних правовідносинах беруть участь особа, яка має абсолютне право, і особа, на яку покладається обов'язок це право не порушувати. Як слушно вказують у науковій літературі,